

Саматова А.А., Жаныкулова Г.Р., Жороева Р.

АТА-ЭНЕЛЕРДИН БАЛДАРДЫ ТАРБИЯЛООДОГУ КАТАЛАРЫ

Саматова А.А., Жаныкулова Г.Р., Жороева Р.

ОШИБКИ РОДИТЕЛЕЙ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

A. Samatova, G. Zhanykulova, R. Zhoroeva

MISTAKES OF PARENTS IN RAISING CHILDREN

УДК: 502/504

Илимий макалада балдардын физиологиялык-психологиялык өсүп өрчүүсүндө ата-энелердин канчалык деңгээлде кетирген катачылыктары таасир этээри, үй-бүлөдөн алган ар бир баланын ата-энесинин катачылыгы муундан муунга өтөөрүн, ата-энесинин сүйүүсүнө, мээримине тоюп чоңойгон балдардын тико-физиологиясында эч кандай терс көрүнүштөр болбой турганын, башкаларга мээрим менен кароосу, колунан келсе жардам бергенге аракет кылганы, көмөктөшкөнү баяндалат. Ошондой «камкорчу эне» деген позициясын жоготкучу келбеген энелердин балдарына назарында кармоо менен алардын жашоого брөлгөн жөндөмдүүлүктөрүн жоготуп коюусу жөнүндө билиминин жоктугу, натыйжада, ал өзүнүн зарылдыгын сезип, уулунун көз карандысыздыгынын ар бир көрүнүшүн укмуштай туруктуулук менен жүргүзөөрү, бала үчүн мындай жан аябастыктын зыяны айдап ачык экендигин түшүнбөстүгүн маалымдалат.

Негизги сөздөр: ата-эне, муун, тарбия, адеп, психология, физиология, камкор, таяныч, мотив, мээрим.

В научной статье рассказывается о том, насколько ошибки родителей влияют на физиологическое и психологическое развитие детей, о том, как ошибки родителей передаются из поколения в поколение, о том, что дети, выросшие в любви и привязанности родителей, не имеют негативных проявлений в психофизиологии, с любовью относятся к другим, стараются помочь, помогают, когда могут. Также сообщается, что матери, которые не хотят терять позиции «матери-опекуниши», не имеют знаний о том, что, удерживая своих детей в поле зрения, они теряют врожденные способности к жизни, в результате чего она чувствует свою необходимость и с невероятной стойкостью проводит каждое проявление независимости сына, не понимает, что вред такой самопожертвования для ребенка очевиден.

Ключевые слова: родитель, поколение, воспитание, мораль, психология, физиология, забота, опора, мотив, сострадание.

The scientific article describes how the mistakes of parents affect the physiological and psychological development of children, how the mistakes of parents are transmitted from generation to generation, that children who grew up in the love and affection of their parents do not have negative manifestations in psychophysiology, treat others with love, try to help, help when they can. It is also reported that mothers who do not want to lose the position of «mother-guardian» do not have knowledge that by keeping their children in sight, they lose their innate abilities for life, as a result of which she feels her need and with incredible fortitude conducts every manifestation of her son's independence, does not understand that the harm of such self-sacrifice for the child is obvious.

Key words: parent, generation, upbringing, morality, psychology, physiology, care, support, motive, compassion.

Билим берүү жана эмоционалдык байланыштын зарылдыгы. Адам социалдык жандык катары ориентациялоонун өзгөчө формасына ээ - башка адамдын психикалык образына карата багыт. Башка адамдардын эмоционалдык маанайындагы «таяныч пункттарынын» зарылдыгы эмоционалдык байланыштын зарылдыгы деп аталат. Анын үстүнө, биз адам өзүн кызыкчылыктын объектиси катары сезип, башкалар өзүнүн сезимине төп келип жаткандыгын сезген эки тараптуу байланыштын болушу жөнүндө сөз болуп жатат. Дал ушундай үнсүз эмоционалдык байланышта ар бир дени сак адам билиминин курагына, баалуулукка карабастан башынан өткөрөт.

Баланы тарбиялоо максаты эмоционалдык байланыштын муктаждыктарын канааттандыруу үчүн «киргизилген» болушу мүмкүн. Бала муктаждыктын борбору, аны канааттандыруунун бирден-бир объектиси болуп калат. Бул жерде көптөгөн мисалдар келтирилген. Булар, тигил же бул себептерден улам, башка адамдар менен байланышууга кыйынчылыкка дуушар болгон ата-энелер, жалгыз бой энелер жана бардык убактысын неберелерине арнаган чоң энелер. Көбүнчө мындай тарбия менен байланыштуу чоң көйгөйлөр жаралат. Ата-энелер өзүлөрүнүн муктаждыктарын сактоо үчүн аң-сезимсиз күрөшүп, баланын эмоцияларынын жана үй-бүлө мүчөлөрүнүн үй-бүлөлүк чөйрөдөн чыгып кетишине жол бербейт. Билим берүү жана жашоонун маңызына болгон муктаждык. Эгерде тарбия жашоонун маңызын түшүнгөн бирден-бир иш-аракет болуп калса, бала менен баарлашууда чоң көйгөйлөр жаралат. Ошондуктан балдардын физиоло-психологиялык өнүгүүсүндө ата энелердин тарбиясы чоң мааниде турат. Үй -бүлөлүк тарбиялоо процессинде, ата-эненин турмуштук тажрыйбаны балдарына өткөрүп берүү экөө тең карманган өзгөчө стилдин жардамы менен ишке ашат [5].

Тарбия бала үчүн көп нерселерди жаратат, ал чексиз болушу мүмкүн. Кыйыштыруу менен багбан жапайы алмадан маданий алманы ала алат, бирок эч качан күчтүү багбан болгону менен эменден алма ала албайт. Ошондуктан ар бир ата-эне берген тарбиясын өзүнүн жемиши деп билүүсү керек. Ата-энелер бул абалда баланын жүрүм-турумунун өзгөрүү себептерин түшүнүшүбүз керек. Өтө

маанилүүсү өспүрүмдөр көз карандысыз, өз алдынча «Мен» деген түшүнүктү пайда кылышып ошого аракет кылып баштайт. Ошондуктан, алар ар түрдүү азгырыктарга же өз алдынча иш-аракеттерге барып башташат [4].

Жашоонун маңызына болгон муктаждык чоң кишинин жүрүм-турумун мүнөздөйт. Бул муктаждыкты канааттандырбаса, адам кадимкидей иштей албайт, бардык мүмкүнчүлүктөрүн максималдуу деңгээлде мобилизациялай албайт. Мындай жөндөмгө канааттануу адамдын өзү үчүн болуу маанисин, адамдын өзүнүн иш-аракетинин багытын, иш жүзүндө алгылыктуу жана жактыруусуна татыктуу экендигин актоо менен байланыштуу. Бул адам өзүнүн иш-аракетинин, жашоосунун жалпы маанисин ар дайым билип турат дегенди билдиреби? Албетте, жок, бирок ар бир адам, керек болсо, жашоосунун маңызын табууга умтулат. Жашоонун маанисине болгон муктаждыкты канааттандыруу балага кам көрүү болушу мүмкүн. Апасы, атасы же чоң апасы алардын ден-соолугу жана баланын тарбиясы үчүн кам көрөт деп ойлошу мүмкүн. Алар ар дайым жашоосунун максаты ар башка деп эсептешип, муну билишпейт, бирок муктаж болгондо гана бактылуу сезишет. Чоңойгон бала аларды таштап кетсе, алар көп учурда «жашоонун маанисин жоготту» деп түшүнө башташат. Мунун жаркын мисалы - «камкорчу эне» деген позициясын жоготкусу келбеген эне, он беш жаштагы баланы өз колу менен жууп, бут кийимин байлап, «ал ар дайым жаман кылат» деп, мектеп тапшырмаларын аткарат. Натыйжада, ал өзүнүн зарылдыгын сезип, уулунун көз карандысыздыгынын ар бир көрүнүшүн укмуштай туруктуулук менен жүргүзөт. Бала үчүн мындай жан аябастыктын зыяны айдан ачык. Кээ бир ата-энелер үчүн баланы тарбиялоого жетишүү мотивациясы деп аталган нерсе түрткү берет. Тарбиялоонун максаты – ата-энелер керектүү шарттардын жоктугунан же өзүлөрү жетиштүү деңгээлде туруктуу жана туруктуу болбогондуктан ийгиликке жетпөө. Атасы дарыгер болууну каалаган, бирок ага жетишкен жок, баласына атасынын кыялын орундатсын. Энеси пианинодо ойноону кыялданган, бирок буга эч кандай шарт жок болчу, эми бала музыканы интенсивдүү үйрөнүшү керек. Мындай ата-эненин жүрүм-туруму, аң-сезимсиз түрдө, ата-энелердин өзүлөрү үчүн эгоизмдин элементтерине ээ болушун эсепке алышбайт да, «Биз баланы өзүбүздүн сүрөтүбүздө калыптандыргыбыз келет, анткени ал биздин жашообуздун улантуучусу...» деген көз караш менен балдарга өзүнүн калыптанбай, ишке ашбай калган кыялдарын таңуулап келишет.

Бала зарыл болгон көз карандысыздыктан ажыратылат, өзүнө мүнөздүү ыктоолорду, жеке сапаттар-

ды калыптандырууну кабыл алуудан оолактайт. Адатта, баланын мүмкүнчүлүктөрү, кызыкчылыктары, жөндөмдүүлүктөрү эске алынбайт, алар ата-энелери аркылуу программаланган максаттар менен байланышкан нерселерге байланат. Бала өзүнүн максатына жана ата-энесинин кыймыл аракетине карата тандоо алдында турат. Бала ата-эненин сүйүүсүн жана канааттануу сезимин камсыз кылуу үчүн идеалдарынын алкагына кысылууга туура келет. Мындай учурда, ал өзүнүн мүнөзүнө жана жөндөмүнө туура келбеген туура эмес жолго түшөт, ал көбүнчө толугу менен фиаско менен бүтөт. Бирок бала өзүнө жат талаптарга каршы чыгып, ошону менен аткарылбай калган үмүттөн улам ата-эненин көңүлүн калтырат жана натыйжада, бала менен ата-эненин ортосундагы мамиледе терең чыр-чатактар жаралат. Ошондуктан бала ата-энесинин назарында эмес, мээриминде чоңоюу керек. Ата-энесинин сүйүүсүнө, мээримине тоюп чоңойгон балдардын психо-физиологиясында эч кандай терс көрүнүштөр болбойт. Башкаларга мээрим менен карайт, колунан келсе жардам берет, көмөктөшөт [3]. Ата-энелерге бала менен ата-эненин ортосундагы мамилени же туура тарбиялоо боюнча билим берүү менен белгилүү бир системаны ишке ашыруу зарылдыгы келип чыгат. Көз карандысыздыктын көйгөйлөрү, тарбия ата-энелер үчүн жагымдуу сапатты калыптандыруу мотивине баш ийген учурларда дагы курчуп кетет. Өткөн тажрыйбанын таасири менен, анын аң-сезиминде ашыкча бааланган идеялар деп аталган адамдын инсандык сапатынын өнүгүү тарыхы пайда болушу мүмкүн. Алар белгилүү бир адамдык сапат жөнүндө жашоодо эң баалуу, керектүү жана жардамчы катары идеялар болушу мүмкүн. Мындай учурларда ата-эне өзүнүн тарбиясын балага сөзсүз түрдө ушул «өзгөчө баалуу» сапат менен камсыз кылуу үчүн курат. Мисалы, ата-энелер уулунун же кызынын боорукер, билимдүү жана кайраттуу болушу керек деп ишенишет. Ата-эненин баалуулуктары баланын өнүгүүсүнүн жаш өзгөчөлүктөрүнө же анын мүнөздүү индивидуалдык мүнөздөмөлөрүнө каршы келе баштаган учурларда, көз карандысыздык көйгөйү өзгөчө ачык көрүнөт.

Эгерде тарбиялоонун бирден-бир же негизги мотиви эмоционалдык байланышка муктаждык, же жетишүү зарылдыгы же жашоонун маңызына муктаждык болсо, тарбия кыскартылган аралыкта жүргүзүлүп, бала өз алдынчалуулугунан чектелип калат. Белгилүү бир тарбия тутумун ишке ашырууда, балага тарбия берүү мотиви, балага артка жылдырылганда, аралык ар кандай болушу мүмкүн, бул ата-эненин жеке мамилеси же балдардын өзгөчөлүктөрү менен эмес, бирок тандалган тутумдун сунуштары боюнча. Бирок бул жерде көз

карандысыздык көйгөйү даана байкалат. Балага мүнөздүү индивидуалдык сапаттарды чагылдырууда анын эркиндигинин жоктугу көйгөйү окшойт. Ошо сыяктуу эле, ата-энелердин тарбияны жөнгө салган ашыкча мотивдери баланын мүнөздүү каалоолорунун өнүгүү эркиндигин чектейт, өнүгүүнү татаалдаштырат, гармониясын бузат, кээде анын багытын бурмалайт.

Билим берүүнүн максаттары. Албетте, болочок ата-энелер өзүлөрү үчүн баласын тарбиялоодогу максаттарды кантип туура түзүүнү ойлонушат. Жооп канчалык татаал болсо, ошондой жөнөкөй: баланы тарбиялоонун максаты жана мотиви бул бала үчүн бактылуу, толук кандуу мээрим алуу, чыгармачыл, пайдалуу жашоо. Үй-бүлөлүк тарбия ушундай жашоону түзүүгө багытталышы керек. Ата-эне менен баланын ортосундагы байланыш адамдын эң күчтүү байланыштарынын бири. «Балама берип жаткан тарбиямды өзүмдүн алган тарбиямдын эсебинен экендигин ар бир кадамымда байкап жаттым. Ал методдор бала тарбиялоодо кээ бири эффективдүү болсо, кээ бири эч кандай жараксыз экендигин түшүндүм» - деп белгилүү жазуучу Грэй Д. «Позитивдүү тарбиялоонун искусствосу» - деген китебинде жазып кеткен [1]. Тирүү организм канчалык татаал болсо, ал эне организмине ошончолук узак убакыт бою көз каранды бойдон калышы керек. Мындай байланышсыз өнүгүү мүмкүн эмес жана бул байланыштын эрте үзгүлтүккө учурашы жашоо үчүн коркунуч туудурат. Адам эң татаал биологиялык организмдерге таандык, ошондуктан ал эч качан толугу менен көз карандысыз болбойт. Мисалы, балдардын тил көндүмдөрүнүн, ошондой эле коомдук жана эмоционалдык көндүмдөрүнүн өнүгүүсүнө ата-энелердин орду чоң. Мындан тышкары, балдардын оң жана терс кыялдарынын калыптануусуна ата-эненин балага болгон мамилеси таасирин тийгизбей койбойт [4].

Баласына стихиялуу эмес, аң-сезимдүү билим берүүнү каалаган болочок ата-энелер, баланын тарбиясын өзүн-өзү анализдөө менен, жеке инсандык өзгөчөлүктөрүн талдоо менен башташы керек. Балдарга тарбия берүүдө үй-бүлөлүк абал да чоң таасирин тийгизет. Мисалы кичине, муктаждыктары чечилген үй-бүлө жана чоң муктаждыктары чечилбеген үй-бүлө.

Бала физио-психологиялык жактан толук кандуу өнүгүшү үчүн ар бир бала эркин кыймылдай алган руханий мейкиндикти талап кылат. Муктаждыктары чечилген кичине үй-бүлөдө тарбияланган балдардын терс жактарын алып карайлы. Мындай үй-бүлөдө тарбияланып жаткан балдар дайыма ата-эненин назарында болушат. Ата-эне баланы көзөмөлдөсөк эле жакшы бала тарбияланат деген жауылыштык көз карашта

болушат. Бул деген ата-эненин баланы тарбиялоодогу билиминин жоктугу. Бала ата-эненин назарында эмес, тескерисинче ага ички жана тышкы эркиндик, курчап турган дүйнө менен эркин диалог керек. Бала бети-башы кирсиз, шымы айрылбаса жана уруш-талашсыз жашай албайт. Балага мындай мейкиндик көп берилбейт. Ата-энелердин түшүнгөн-түшүнбөгөндүктөн, балдарын үлгүлүү баланын ролун аткарууга аргасыз кылышат. Ал өзгөчө сылык учурашып, поэзияны өзгөчө көркөм окуп, үлгүлүү тазалыкка ээ болуп, башка балдардан айырмаланып турушу керек. Ал жөнүндө келечек үчүн чоң пландар курулган. Жашоонун ар бир көрүнүшү тымызын тынчсыздануу менен тыкыр көзөмөлдөнөт. Бала бала кезинен бери жакшы кеңештердин жетишсиздигин сезбейт. Бала үчүн мындай мамиле баланын бузулган, көз каранды, өзүнө ишенбеген, өзүн ашыкча баалаган, чачыранды балага айланып кетүү коркунучун жаратат.

Ал эми чоң муктаждыктары чечилбеген үй-бүлөдөгү балдарды тарбиялоодогу ата-энелердин катчылыгы кандай болот? Чоң үй-бүлөдөгү тарбия процесси андан кем эмес татаал жана карама-каршылыктуу. Биринчиден, мындай үй-бүлөлөрдө чоңдор балдарга карата адилеттүүлүк сезимин жоготушат, аларга бирдей эмес мээримдүүлүк жана көңүл бурушат. Таарынган бала өзүнө карата жылуулуктун жана көңүлдүн жетишсиздигин ар дайым кескин сезет, ага өзүнүн мамилеси менен мамиле кылат: кээ бир учурларда аны коштогон физиолог-психологиялык абал тынчсыздануу, өзүн төмөн сезүү жана өзүнө ишенбөөчүлүк сезимине айланат, башкаларында агрессивдүүлүк күчөйт, адекваттуу эмес турмуштук кырдаалдарга реакция пайда болот. Чоң үй-бүлөдөгү мээримдин жетишсиздигинен өздөрүнүн аң сезиминде алдыга чыксам мени жакшы көрүшөт же дагы башка кыялдар менен лидерликке умтулушат, буга себеп жок болгон учурларда дагы. Мындай көрүнүштөр бардыгы табигый жол менен балдардын коомго аралашуусун кыйындатат. Экинчиден, көп балалуу үй-бүлөлөрдө ата-энеге, айрыкча энеге болгон физикалык жана психикалык жүк кескин көбөйөт. Анын бош убактысы жана балдардын өнүгүүсү жана алар менен баарлашуу, алардын кызыкчылыктарына көңүл буруу мүмкүнчүлүктөрү аз.

Чоң үй-бүлөдө баланын муктаждыктарын жана кызыкчылыктарын канааттандыруу мүмкүнчүлүктөрү азыраак, буга чейин кичине үй-бүлөгө караганда азыраак убакыт берилген, бул, албетте, анын өнүгүүсүнө таасирин тийгизе албайт. Бул контекстте көп балалуу үй-бүлөнүн материалдык коопсуздугунун деңгээли өтө маанилүү. Үй-бүлөлөрдүн социалдык-экономикалык потенциалынын мониторинги көрсөткөндөй, көп балалуу үй-бүлөлөрдүн көпчүлүгү жа-

кырчылыктын чегинде жашашат, жана ата-энелердин билимсиздиги кошумча болот. Үй-бүлөлүк чыр-чатак кичинекей балдар, өспүрүмдөр жана бойго жеткен балдар үчүн кыйын жагдай экенин белгилей кетүү керек. Анын натыйжаында каржылык кыйынчылыктар, тынчсыздануу, жүрүм-туруму менен байланыштуу маселелерди күчөтүшү мүмкүн, ошондой эле балдар, чоңдорго байланып калуунун кесепети жана башка көптөгөн себептери менен байланышта болот [2]

Ошондуктан балдардын физиоло-психологиялык өнүгүүсүндө ата-энелердин тарбиясы чоң мааниде турат. Тарбия бала үчүн көп нерселерди жаратат, ал чекчиз болушу мүмкүн. Кыйыштыруу менен багбан жапайы алмадан маданий алманы ала алат, бирок эч качан күчтүү багбан болгону менен эменден алма ала албайт. Ошондуктан ар бир ата-эне берген тарбиясын өзүнүн жемиши деп билүүсү керек [4].

Ата-эненин баласына болгон таалим-тарбиянын, билимдин жемиштүүлүгү, алардын баласынын өсүп жетилип жаткан процесстер менен кабардар болуусу: баланын өмүр жашынын бардык баскычтарынын өзүнө таандык өзгөчөлүктөрүн таамай-так билип, ага ылайык ырааттуу камкордук көрүүдөн көз каранды. Башкача айтканда, балада анын курактык өнүгүүсүнүн жогорку деңгээлине жооп берүүчү жана аны кийинки курактык мезгилге,

өнүгүүнүн жогорураак баскычына өтүүгө даярдоочу сапаттарды, касиеттерди өздөрүндө калыптандыруу керек. Эң негизгиси балдарды тарбиялоодо ата-эненин психикасы, физиологиясы чоң маанини ойнойт. Мисалы кыргыздарда бала физиологиялык жактан жетилди, ал эми психологиялык жактан жетиле элек, бирок 18ге толду күйөөгө беришет же үйлөшөт. Ал ата-эне катары баланы кантип тарбиялайт аны менен эч кимдин иши жок [4]. Себеби ар бир экинчи ата-эне баланын өсүп өрчүүсү боюнча эч кандай билимге ээ эмес.

Адабияттар:

1. Грэй Д. Дети - с небес. Искусство позитивного воспитания. Как развить в ребенке дух сотрудничества, отзывчивость и уверенность в себе. - М.: София, 2004.
2. Джейкоб Б. Борст, Б. А. 2015-ж. Үй-бүлөлүк чыр-чатактын кесепеттерине системалуу түрдө сереп салуу: үй-бүлөлүк чыр-чатактын натыйжаларына системалуу көңүл буруу: көңүл буруу ажырашууга, катуулук жана сүйүү стили.
3. Саматова А.А., Миралы кызы А., Мурзаева А.К. Баланын өсүп өнүгүүсүнө ата-энелердин салымы. / Известия вузов Кыргызстана 2021-ж., №3, 239-241 с.;
4. Саматова А.А., Жаныкулова Г.Р. Кошматова Ж.Ж. Баланын өсүп-өнүгүүсүндөгү биогенетикалык факторлордун таасири. / Известия вузов Кыргызстана 2021-ж., №3, 235-238-б.;
5. Станислав Савинков, Семейное воспитание и развитие личности ребенка. - «Издательская группа «Весь», 2020.